

XO'JALIK YURITUVCHI SUB'EKTNI BANKROT DEB TOPISH SABABLARI VA TARTIBLARI

Shaxnoza Hojimurodova

Kimyo International university in Tashkent

E-mail: hojimurodovashaxnoza@gmail.com

Annotatsiya: Maqola O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishlarini isloh qilish to'g'risidagi qonunlar va regulativ hujjatlarga asoslanadi. Bu ilmiy maqola, O'zbekistondagi tijorat sub'ektlari yoki korxonalarni shartnomasiz qarz qaytarish, moliyaviy majburiyatlarni to'lash imkoniyatisizligi, tijorat faoliyatini to'xtatish zaruratining yo'qligi kabi sabablarga ko'ra bankrot deb topishni o'rganib chiqadi. Maqola asosan O'zbekiston Respublikasi qonunlari va boshqa hujjatlari asosida tashkil etilgan tashkilotlarni qo'llab-quvvatlash, ularning bankrot bo'lish sabablari va bankrotni to'xtatish jarayonlari to'g'risida amaliyotda muhim ma'lumotlar taqdim etadi. Bankrotni aniqlash, hokomatiy organlar tomonidan tekshirish va moliyaviy jarayonlarni boshqarishning keyingi bosqichlarini tavsiflaydi. Xalqaro amaliyoti ko'rib chiqilgan holda, ilmiy maqola tajribali yuridik ekspertlar, tadbirkorlar, va akademik tadqiqotchilar uchun foydali bo'ladi. Ushbu maqola, O'zbekistondagi korxonalarining moliyaviy-hududiy holatlarini nazorat qilish, xizmat ko'rsatish va tijorat faoliyatlarini davom ettirishda muammolarga duch kelganda qanday holatda bankrot bo'lishi mumkinligi to'g'risidagi batafsilroq bilim beradi.

Kalit so'zlar: Bankrotlik, qonun, regulative hujjat, moliya, tijorat, qonu, kadr, moddiy resurslar, tadbirkorlik, me'zon, asosiy vositalar, qarz, baholash, muammo, aktivlar taqsimlanishi.

Respublikamizda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da belgilangan asosiy vazifalarni amalga oshirishda asosiy e'tibor mustaqil O'zbekiston davlatining jahon hamjamiyatida o'ziga munosib o'rish egallashi uchun fidoiylik bilan kurashadigan, mustaqil fikrlovchi erkin shaxsni yetishtirishga qaratilgan. Chunki, kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosatida insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxs-fuqaroni shakllantirish asosiy muammo qilib qo'yilgan.

Bu esa, yangicha fikrlaydigan, o'qitishning zamonaviy metodlari, shakllari va usullaridan samarali foydalana oladigan, yuqori malakali pedagog kadrlarni talab

etadi. Bizningcha, mana shunday muhim vazifalardan biri zamonaviy o'quv dasturlari, o'qitishning hozirgi zamon usullari asosida Davlat ta'lim standartlarida belgalab berilgan ixtisoslik va maxsus fanlarni o'qitish hamda kasbiy mutaxassislikka ega bo'lgan yuqori malakali kadrlar tayyorlashdan iboratdir.

Bugungi kunda mustaqil O'zbekiston xalqi tanlab olgan yo'l ochiq, erkin bozor iqtisodiyotiga asoslangan odil jamiyat, kuchli demokratik huquqiy davlat qurish yo'lidan bosqichma-bosqich olg'a bormoqda. Biz barpo etayotgan davlat avvalo, umumjahon stivilizastiyasiga davlat qurilishi sohasida, taraqqiy etgan boshqa xalqlar erishgan tajribalarga va o'zimizga mos milliy an'analarga asoslanmoqda.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichi uchun iqtisodiy o'sish omillarining sifat jihatdan takomillashib borish jarayoni xosdir. Fan-texnika taraqqiyotining ilg'or natijalarini qo'llash, ishlab chiqarishni intensivlashtirish, yuqori samarali texnika - texnologiyalardan foydalanish bilan bir qatorda, eng muhimi yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash bu boradagi muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Ma'lumki, iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida har bir xujalik yurituvchi sub'ekt biror – bir mahsulot (ish, xizmat)lar ishlab chiqarishni tashkil qilishi uchun asosan to'rt xil resurs mujassam bo'lmog'i lozim bo'ladi. Bunday resurslar tarkibiga quyidagilar kiradi:

- moddiy resurslar;
- moliyaviy resurslar;
- mehnat resurslari;
- tadbirkorlik resursi.

Mazkur resurslar tarkibida bugungi kunda eng asosiylaridan biri bu moddiy resurslar bo'lib, ularning tarkibida ham muhimlaridan biri asosiy vositalar hisoblanadi. Chunki, keyingi yillarda asosiy vositalarning bahosini muntazam oshib borishi va ularga qilinadigan xarajatlar mahsulot tannarxining asosini tashkil qilayotganligi ham ushbu vositalarni tahlil qilib borishni taqozo etmoqda.

Asosiy fondlar (vositalar) ishlab chiqarishning muhim omili sifatida qaralib, ular vositasida bevosita mehnat predmetlari va mehnat kuchlari birikuvida mahsulotlar ishlab chiqariladi, ishlar, bajariladi va xizmatlar ko'rsatiladi.

Asosiy fondlar deb, ishlab chiqarish stiklida bir necha bor qatnashib, o'zining qiymatini yaratilayotgan mahsulotlarga qisman o'tkazuvchi hamda jismoniy shaklini saqlab qoluvchi mehnat vositalariga aytiladi.

Asosiy fondlar yoki vositalarni tarkiblashda jahon va respublika hisob belgiloviga muvofiq quyidagi ikkita jihat mezon sifatida olingan.

Birinchisi, ularning qiymat ifodasi, ikkinchisi — xizmat muddati.

Xizmat muddati bir yildan ortiq bo'lgan, lekin qiymat jihatdan qat'iy chegaradan oshmaydigan qiymatliklar, shuningdek, qiymatliklar, xo'jalik inventarlarining ayrim turlari asosiy vositalar qatoriga kiritilmaydi. Bu qator bevosita kam baholi va tez eskiruvchi buyumlari tarkibida hisobga olinadi.

Asosiy vositalar tahlilida korxonaning asosiy vositalar bilan qurollanish darajasiga, ularning texnik holati va harakat ko'rsatkichlariga, samaradorlik ko'rsatkichlariga, dinamikasi va holatiga baho beriladi.

Asosiy vositalar bilan ta'minlanish deyilganda korxonaning biznes rejasiga yoki o'tgan yillarga nisbatan asosiy fondlar bilan qurollanishi darajasi tushuniladi.

Shuningdek, asosiy vositalarning tarkibi bo'yicha, turi bo'yicha o'zgarishlariga baho beriladi. Taxlil etishda asosiy vositalarning holat va harakat ko'rsatkichlariga muhim e'tibor qaratiladi. Bu orqali bevosita asosiy vositalarning eskirish darajasi, yaroqlilik darajasi, kirimi va chiqimi qo'rsatkichlariga baho beriladi.

Asosiy vositalarning unumini o'rganish asosida mahsulot ishlab chiqarishda ularning samaradorlik ko'rsatkichlariga baho beriladi. Asosiy vositalarning samaradorlik ko'rsatkichlarini omilli tahlil asosida mahsulot ishlab chiqarish hajmini yoki fondlar samarasini oshirish yuzasidan ichki imkoniyatlarning mavjudligi o'rganiladi va taxlil yakunida korxonada asosiy fondlardan foydalanishga va ularning samaradorligini oshirish yuzasidan muhim iqtisodiy yo'nalishlar belgilanadi. Korxonaning asosiy vositalari, ularning holati, harakati va samarasiga iqtisodiy tashxis beriladi.

Bugungi bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning asosiy vositalarini tahlil etishda asosiy axborot manbalari bo'lib quyidagilar hisoblanadi:

- korxonaning biznes reja ma'lumotlari;
- «Buxgalteriya balansi» (1-shakl);
- «Asosiy vositalar harakati to'g'risidagi» hisobot (3-shakl);
- buxgalteriya hisobining asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarni hisobga oluvchi schyot ma'lumotlari.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir vositani ma'lum bir xususiyatlari bo'yicha tasniqlash va tarkibiy joylashtirib chiqish mumkin bo'ladi. Xususan, korxonalarning asosiy vositalarini ham ma'lum bir xususiyatlari bo'yicha tasniqlab, ularni tahlil qilib chiqish maqsadga muvofiq sanaladi. Bugungi kunda asosiy vositalarni quyidagi xususiyatlari bo'yicha tasniqlashimiz mumkin:

1. Asosiy vositalarning korxonaning ishlab chiqarish jarayonida qatnashuviga qarab:

- aktiv asosiy vositalar;
- passiv asosiy vositalar.

2. Asosiy vositalarni tarmoqlarga bo'ysunuviga qarab:
 - sanoat ishlab chiqarish asosiy vositalari;
 - boshqa tarmoq asosiy vositalari;
 - noishlab chiqarish asosiy vositalari.
3. Asosiy vositalarning foydalanish jarayonidagi qatnashuviga qarab:
 - foydalanishdagi asosiy vositalar;
 - foydalanishdan olib qo'yilgan (konservastiya qilingan) asosiy fondlar.
4. Asosiy vositalarning turlarga ajratilishi bo'yicha:
 - yer;
 - binolar;
 - inshootlar;
 - uzatish moslamalari;
 - hisoblash texnikasi va kompyuterlar;
 - mashina va uskunalar;
 - transport vositalari;
 - asbob-uskunalar;
 - xo'jalik jihozlari;
 - ishlab chiqarish inventarlari;
 - ishchi va mahsuldor hayvonlar;
 - qo'p yillik ekinlar va boshqa asosiy vositalar.
5. Mulkiy egaligiga qarab:
 - o'ziga tegishli asosiy vositalar;
 - ijaraga olingan asosiy vositalar.

Bundan tashqari asosiy vositalarning yana boshqa bir xususiyatlari bo'yicha ham tasniflash mumkin.

Hozirgi sharoitda korxonalarda asosiy vositalarning barcha turlarini kerakli nisbatda va tarkibda bo'lishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir. Ya'ni sanoat ishlab chiqarishidami, yordamchi tarmoqlardami yoki ijtimoiy-maishiy sohalarda bo'lmasin, barcha asosiy vositalar kerakli xizmatni bajaradilar.

Asosiy vositalarning tarkibi, ularning tuzilishini o'rganish bilan bir qatorda dinamik o'zgarishlariga ham baho berib boriladi. Asosiy vositalarning dinamikasi deganda ularning davrlar (yillar) bo'yicha o'zgarishlari tushuniladi. Dinamik o'zgarishlar asosida korxonada asosiy vositalarning yillar bo'yicha mutlaq va nisbiy o'zgarishlariga baho beriladi.

Qarzdorning pul majburiyatlari bo'yicha kreditorlar talablarini qondirishga yoki majburiy to'lovlar bo'yicha o'z majburiyatini bajarishga qodir emasligi, agar

tegishli majburiyatlar yoki to'lovlar majburiyati yuzaga kelgan kundan e'tiboran uch oy davomida qarzdor tomonidan bajarilmagan bo'lsa, bu holat bankrotlik alomatlari deb e'tirof etiladi.

To'lovga qodir bo'lmagan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning bankrotlik mexanizmini shakllantirish milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim shartlaridandir. Bankrotlik taomili faqat byudjet tashkilotlarigagina emas, balki barcha xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatiga ham tatbiq qilinadi.

Bankrotlik instituti to'lov qobiliyatini yo'qotgan qarzdorlarning tijorat faoliyatini tugatish va iqtisodiy nochor ahvolga tushib qolgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga o'z faoliyatini qayta tashkil qilib, to'lov qobiliyatini tiklash imkoniyatini beradi. Bu o'z navbatida, iqtisodiyotni sog'lomlashtirishga yo'l ochadi.

Shu o'rinda «Bankrotlik to'g'risida"gi qonunning ahamiyatini alohida ta'kidlash zarur. Chunki ushbu qonun bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatida ro'y beradigan iqtisodiy nochorlikni qonuniy asoslarda tahlil qilib beradigan yagona qonun hujjati sifatida maydonga kelgan.

Mazkur qonun qabul qilinganidan so'ng yurtimiz iqtisodiy sudlari faoliyatida bankrotlik jarayoni bilan bog'liq ko'plab ishlar ko'rilgani e'tiborlidir.

Bu borada xalqaro tajribaga nazar tashlaydigan bo'lsak, ilmiy tadqiqotlarda bankrot korxonalarini sog'lomlashtirishning turli chora-tadbirlari xususida so'z boradi. Aksariyat tadqiqotchilar korxonani sog'lomlashtirishning 30 ga yaqin turi mavjudligini qayd etgan.

O'zbekistonda korxonalarini sog'lomlashtirishning sanatsiya usulidan ham keng foydalanilmoqda. Aslida sanatsiya, bankrotlik kabi institutlar bozor munosabatlariga xos bo'lgan va muayyan sharoitlarda yuzaga keluvchi iqtisodiy jarayon hisoblanadi.

Aytish kerakki, sanatsiya instituti sudgacha sanatsiya va sud sanatsiyasi jarayonlarini o'z ichiga oladi. Sudgacha sanatsiya iqtisodiy sudlar tomonidan bankrotlik to'g'risidagi ish qo'zg'atilmasdan oldin amalga oshiriladi. Sud sanatsiyasi esa, iqtisodiy sudlar tomonidan qarzdorning to'lash imkoniyatlarini tiklash hamda kreditorlar oldidagi qarzini qoplash maqsadida joriy etiladi.

«Bankrotlik to'g'risida"gi qonunning 32-moddasida sudgacha sanatsiya chora-tadbirlari ko'rsatilgan. Bu taomilni sud sanatsiyasi jarayonida ham qo'llash mumkin.

Bankrotlik jarayonidagi ushbu bosqichning ahamiyatli tomoni shundaki, sud sanatsiyasini amalga oshirish orqali qarzdorni bankrot deb topish hamda tugatishga doir ish yuritishni boshlashning oldini olish mumkin.

Aks holda, qarzdorning xo'jalik yurituvchi sub'ekt sifatida tugatilishiga olib keladi.

Qarzdorning boshqaruv organi, jumladan, uning rahbari qarzdorni o'z faoliyatini yuritish va uning mol-mulkini tasarruf qilish vakolatidan ozod qilmaydi. U sanatsiya qiluvchi boshqaruvchi rahbarligida o'z funksiyalarini bajarishda davom etadi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektni bankrot bo'lishi tartiblari dunyoda o'zgaruvchan va mamlakatlar orasida farqli bo'lishi mumkin, chunki har bir mamlakat o'zining xususiyatlariga ega bo'lgan qonunchilik va tartiblarga ega. Ammo, umumiy ravishda, ko'p mamlakatlarda o'sha xil prinsiplar asosida bankrot bo'lish tartibi bor.

Quyidagi bosqichlar dunyodagi ko'p mamlakatlar bankrot bo'lish tartibida qo'llaniladigan asosiy bosqichlardir:

Muammo aniqlash va baholash: Xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy muammoilarda bo'lishini sezib, yoki boshqa paytda (qarzdorliklar, sotishning pasayishi, sotish miqdorlarida kamayish yoki ko'payish) aniqlash. Xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy muammolarini, qarzdorliklarni yoki boshqa moliyaviy muammoilarni yuzaga chiqaradi. Bu jarayon moliyaviy boshqaruv organlari, qo'shma korxonalar hissi egasining yig'ilganlari, qarzdorliklar va qarzdorliklar tomonidan yuborilgan shikoyatlar orqali boshlanadi.

Muammo yechish imkoniyatlari: Qarzlarni to'lash va faoliyatni davom ettirish imkoniyatlari tahlili. Bunda, qarzdorliklar, maishiy muammoalar, yuridik muammoalar, valyutaviy risklar va boshqa faktorlar baholangan. Moliyaviy boshqaruv organlari yoki insolvensiya boshqaruv organlari muammo haqida tahlil va baholashni amalga oshiradi. Agar muammo yechilmayotgan va yoki sub'ekt o'z qarzlarni to'lamasdan davom etmayotgan bo'lsa, bankrotlik haqida rezolyutsiya yoki qaror qabul qilishadi.

Qarzar va qarzdorliklar muddatlarini uzaytirish yoki qisqartirish: Agar qarzar muqobil bo'lish yoki ortiqcha muddatda to'lash imkoni bo'lmagan bo'lsa, qarzar va qarzdorliklar muddatlarini uzaytirish uchun qo'shimcha muddat so'rov qilish. Har bir mamlakatda bankrot bo'lishning keyingi bosqichida sub'ektni qo'llab-quvvatlash uchun boshqa qo'shimcha muddatlar o'tkazilishi mumkin. Bu muddatlar davlat, banklar yoki boshqa tashkilotlar tomonidan mablag'lar berilishi, qo'shimcha kreditlar taqdim etilishi, yoki boshqa moliyaviy intizomlar orqali amalga oshiriladi.

Qo'shimcha moliyaviy boshqarish: Yurituvchi sub'ekt moliyaviy boshqarishida qo'shimcha tadbirlar qo'llash orqali moliyaviy holatini tiklash uchun harakat qilish, ya'ni xarajatlarini kamaytirish, qo'shimcha mablag'lar jalb etish, yangi investitsiyalar qo'llash kabi. Agar sub'ekt moliyaviy muammoilarni hal qila olmagan bo'lsa,

insolvensiya organlari tomonidan bankrotlik so'rovi qabul qilinadi. Bu so'rov odatda yuridik jarayonni boshqarish uchun maxsus shartnoma va hujjatlarni talab qiladi.

Muqobil qo'llanma: Agar muammo yechishda yurituvchi sub'ekt o'z imkoniyatlarini baholagan holda muvaffaqiyatli bo'lmasa, muqobil qo'llanma yaratib olish. Bu jarayon, bankrotlikning avvalgi bosqichini tugatadi.

Insolvensiya (qo'shni davlat nazorati) tizimi: Agar muqobil qo'llanma natijasida ham moliyaviy muammoalar hal qilinmasa, yoki moliyaviy holatni tiklash imkoni bo'lmagan bo'lsa, yurituvchi sub'ektga insolvensiya (qo'shni davlat nazorati) rejimi qo'yiladi. Bu holatda davlat organlari muassasalarga nazorat qiladi va ular moliyaviy boshqaruvda boshqa harakatlar qilishlari mumkin. Bankrotlik so'rovi qabul qilingan paytda, insolvensiya boshqaruv organlari moliyaviy holatni yanada tahlil qiladi va qanday qilib sub'ekt muammo yechishi mumkinligini baholaydi. Bu jarayon davlat tomonidan boshqarilib, qo'shimcha muddatlar o'tkaziladi, boshqa korxonalar bilan moliyaviy munosabatlar o'zgaradi, qarzdorliklar tugatiladi yoki uzaytiriladi.

Dunyoda xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni bankrot deb topishning ko'p sabablari mavjud bo'lib, ular har bir mamlakatning huquqiy va iqtisodiy tizimiga bog'liq bo'ladi. Bu sabablarni umumiy ko'rinishda ko'rib chiqamiz:

Bankrotlik so'rovi: Agar barcha boshqarish tadbirlari va muqobil qo'llanmalar natijasida ham muammo yechilmagan bo'lsa, yurituvchi sub'ektni bankrot deb topib, bankrotlik so'rovini to'plab olish lozim. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatini davom ettirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni yig'ib borishda muammo yuzaga keladi. Bunday holatlarda sub'ekt qarzlarini to'lashda yoki qo'shimcha kreditlar olishda muvaffaqiyatsizlik tug'ilishi mumkin.

Qarzar va moliyaviy muammoalar: Sub'ektlar o'zlarini moliyaviy holatlarini boshqarishda qiyinchilikka duch kelishi yoki qarzlarini to'lashda muammo yuzaga kelsa, bu bankrot bo'lishning asosiy sababi bo'lishi mumkin.

Qo'shimcha sarmoyadorlik xarajatlari: Faollik ko'rsatish uchun zarur bo'lgan qo'shimcha sarmoyadorlik xarajatlari sub'ektlar uchun ko'pdir va ularga qodir bo'lmagan holatda bankrot bo'lish sababi bo'lishi mumkin. Sotish va marketingdagi noqulayliklar, maxsus ma'lumotlarni topish, sanoat yangilanishlariga ta'asir qiladigan faktorlar, mahsulot yoki xizmat sotishidagi muammo va qiyinchiliklar bankrot bo'lish sabablari bo'lishi mumkin. Strategik xatolar, e'tiborlilikni yo'qotish, bozor talablarini noto'g'ri tushuntirish, xizmatlarni yangilashni unutmishlik qilish kabi sabablardan dolayi muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

Moliyaviy boshqaruvda xatolar va noqulayliklar: Sub'ektlar boshqarish, moliyaviy tadbirkorlik va moliyaviy analizni noto'g'ri boshqarish, faoliyatni nafratga

surish, sarmoyaviy biriktirish va boshqa moliyaviy boshqaruv sohalarida xatolar holatida bankrot bo'lish mumkin. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning moliyaviy boshqarishida xatolar, to'liq vaqtiy ravishda ma'lumotlarni to'g'rilashda qiyinchiliklar tug'ilishi sababli muammolarni hal qila olmagan holda, moliyaviy muammolarni yuksaltirishadi.

Xo'jalik sohasidagi o'zgarishlar: Sanoat va bozor sharoitlaridagi o'zgarishlar, texnologik yangilanishlar, moliyaviy krizislar yoki boshqa xo'jalik sohasidagi o'zgarishlar sub'ektlarni moliyaviy muammoalarga olib kelishi va shuningdek, bankrotga olib kelishi sababi bo'lishi mumkin. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning faoliyatida kadrlar yo'q bo'lishi, yangi ishchilar olish uchun muvofaqiyatsiz sinovlar o'tkazish muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

Qonuniy muammoalar va xavfsizlik: Sub'ektlar boshqa tashkilotlar, davlat organlari, sotiq-korxonalar, xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar yoki boshqa sub'ektlar bilan kelishishlarda yoki qonuniy tartibga boshqarishlarda xavfni yoki muammoalarni hohlagan holda yuzaga kelishi sababi bilan bankrot bo'lishi mumkin. Sud, insolvensiya, qarzdorlik yoki boshqa qonuniy muammoalar sub'ektni moliyaviy darajasini pastga solishi va bankrot holatiga tushishi mumkin.

Valyuta bozori va xorijiy iqtisodiy holat: Sub'ektlar xorijiy valyuta bozori, xorijiy iqtisodiy holat va global moliyaviy tizimda yuzaga keladigan qo'shimcha risklarga duch kelsa, bu sabab bankrot bo'lishga olib kelishi mumkin. Strategik xatolar, e'tiborlilikni yo'qotish, bozor talablarini noto'g'ri tushuntirish, xizmatlarni yangilashni unutish kabi sabablardan bankrotlik muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

Har bir mamlakatda, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni bankrot bo'lishiga olib keladigan sabablar o'zgaradi va moliyaviy muhitdagi o'zgarishlar, huquqiy tartibot va boshqa tizimlar to'g'risida joylashgan bo'lishi mumkin. Har bir mamlakat o'zining xususiy tartib va qonunchilikni o'z ichiga oladi va shuning uchun, ma'lumotni olish uchun ushbu mamlakatning moliyaviy qonunchilik hujjatlariga murojaat qilish lozim.

O'zbekistonda xo'jalik yurituvchi sub'ekt (korxonani) bankrot deb topish uchun asosiy sabablar va tartiblar O'zbekiston Respublikasi "Bankrotlik va likvidatsiya to'g'risida" Qonuni (qisqartma: Bankrotlik Qonuni) asosida belgilanadi. Bu qonun O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plamining 2019 yil 24-oktabr sanasidagi qaroriga muvofiq amal qilinadi. Quyidagi sabablar bankrotlikka olib kelishi mumkin:

Moliyaviy cheklanganlik: Agar korxonalar qonunlar va shartnomalar bilan belgilangan muddatda yoki to'liq to'lashmaganligi sababli moliyaviy cheklanib

qolsa, buning natijasida xohlagan tomon korxonani niqoyi bilan to'g'ridan-to'g'ri sud o'zi yoki qo'shimcha mas'ul shaxs yoki o'zaro sog'ligi yo'qotgan tomonni, shuningdek, ishlab chiqaruvchi, iste'mol qiluvchi va boshqalar kabi alfa-xususiyatlarni belgilaydigan muddatlarda to'lab-berishi mumkin.

To'lash qobiliyati yo'qotganligi: Agar korxonani moliyaviy va boshqa majburiyatlarini bajarishda qobiliyati yo'q bo'lsa, shu sababli to'lovlar qayta muddatlantirilmagan va boshqaruv organlari tomonidan belgilangan to'g'risida sud qarorini olgan bo'lsa, bu hamkorning bankrot bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin.

Yuridik xato yoki yolg'on: Agar korxonani o'zining moliyaviy holati haqida yolg'on ma'lumotlar berib, boshqaruv organlari va qonunlar bilan buzilgan bo'lsa, bu hamkorning bankrot bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Xizmatlarni takomillashtirish qobiliyati yo'qotganligi: Korxonaning faoliyatini davom ettirish uchun muvofiq moliyaviy resurslarni aniqlashda qasamli bir talablarni qondirishda qobiliyati yoki qat'iy hujjatlarga ega emaslik sababli bankrotlikka olib kelishi mumkin.

Investitsiyalarni jalb qilishda muammolar: Korxonani uchun investitsiya jalb qilishda muammolar paydo bo'lishi hamkorning bankrotlikka olib kelishi uchun sabab bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda xo'jalik yurituvchi sub'ektni bankrot deb topish jarayoni O'zbekiston Respublikasi "O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishlarini isloh qilish to'g'risidagi" qonunlari va shu sohada qo'llaniladigan boshqa qonun-hujjatlarga asoslanadi. Bankrot bo'lish jarayonini boshlash, O'zbekistonda xo'jalik yurituvchi sub'ektni bankrot deb topish jarayoni va uni amalga oshirish tartiblari quyidagicha amalga oshiriladi:

Murojaat va Ma'lumotlar Berish: Tashkilot, moliyaviy muammolari yoki majburiyatlarini to'lash imkoniyatsizligi sababli bankrot bo'lish uchun murojaatda bulinishi kerak. Bu murojaatda tashkilot o'zining moliyaviy holatini, qarzlarini, majburiyatlarini detallashishi, shuningdek, ularni qayta to'lash uchun yo'lovchi rejalarni ko'rsatishi kerak. Tashkilot o'zini qarzlarini to'lash imkoniyatisizligini tushuntirgan paytda, boshqaruv organi (tuman, shahar, viloyat boshqarmasi yoki O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishlarini isloh qilish to'g'risidagi boshqaruv organi)ga murojaat etadi.

Hukumat Organlarining Tekshiruvi: Murojaatni qabul qilib, hukumat organlari (O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishlarini ifloh qilish to'g'risidagi boshqaruv organi) tomonidan tashkilotning holati tekshiriladi. Bu tekshiruvda tashkilotning moliyaviy xolati, daromadi, qarzdorlik darajasi, majburiyatlarini bajarish imkoniyati, soliq to'lash holati, boshqaruv strukturasi

faoliyatini o'rganish kiritiladi. Murojaat qilingan organ, tashkilotning holatini tekshirib, shu paytda shuningdek faoliyatini davom ettirish imkoniyati, qarzlarni to'lash uchun yo'riqnoma olish imkoniyati va boshqa moliyaviy-ma'muriy holatlarini o'rganib chiqadi.

Bankrot Qilish Qarori: Agar tekshiruv natijasida tashkilotning bankrot bo'lishi sabablarini ko'rsatish mumkin bo'lsa, hakomatiy organ bankrot qilish bo'yicha qaror qabul qiladi. Murojaat qilingan organ, tashkilotning holatini tekshirib, shu paytda shuningdek faoliyatini davom ettirish imkoniyati, qarzlarni to'lash uchun yo'riqnoma olish imkoniyati va boshqa moliyaviy-ma'muriy holatlarini o'rganib chiqadi.

Bankrot Davri: Bankrot qilinadigan davr boshlanadi. Bu davrda tashkilotning barcha qarzlari to'lash uchun muddat belgilanadi. Qarzar to'lanmagan, majburiyatlar bajarilmagan va boshqa shartlar amalga oshirilmagan holatda, tashkilot bankrot qilinadi. Bu davr davlat komissiyasi tomonidan qaror qilinadigan sanadan boshlab boshlanadi va tavsiya etilgan muddat ichida tashkilot qarzlarni to'lash uchun moliyaviy resurslarini joriy etishga majbur qilinadi.

Aktivlar Taqsimlashi: Bankrot qilingan tashkilotning moliyaviy resurslari (aktivlari) qarzdorliklarni to'lash uchun taqsimlanadi. Qarzar to'langanida, qolgan mablag'lar moliyaviy muammo bajarilmaganligiga qaror qilinadi. Tashkilot faoliyatini to'xtatadi va aktivlarini (moliyaviy resurslarini) kreditorga qarzdorliklarini to'lash uchun taqsimlash uchun ishlatadi.

Qarzdorlikning To'liq To'lanishi: Bankrot qilingan tashkilot o'z qarzlari to'liq to'lab, qolgan mablag'lar qarzdorlikni to'liq to'lash va bankrotlikni rad etish uchun kerak bo'lgan barcha shartlarni bajarishga majbur qilinadi. Qarzar to'liq to'langanlikda va tashkilot qarzlarini bajarish uchun yetarli moliyaviy resurslarni ta'minlab bo'lganida, tijorat faoliyatini davom ettirish uchun muddat beriladi.

Bundan tashqari Iqtisodiy sudning tugatishga doir ish yuritish muddatini uzaytirish to'g'risidagi ajrimi ustidan shikoyat berilishi (protest keltirilishi) mumkin.

Iqtisodiy sud qarzdorni bankrot deb topish to'g'risidagi qarorida qarzdor yuridik shaxs faoliyatining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, kreditorlar yig'ilishining va (yoki) tegishli davlat hamda xo'jalik boshqaruvi organlarining, mahalliy davlat hokimiyati organlarining iltimosnomasiga ko'ra tugatishga doir ish yuritish qarzdorning faoliyatini to'xtatmasdan amalga oshirilishini ko'rsatishi mumkin. Bunda qarzdor yuridik shaxsning bankrotlik to'g'risidagi ish qo'zg'atilguniga qadar tuzilgan va faoliyatini amalga oshirishi uchun zarur bo'lgan shartnomalarini bajarishni to'xtatishga yoki ularni bajarishni rad etishga yo'l qo'yilmaydi.

Bankrotlik to'g'risida ish qo'zg'atish haqidagi ariza qabul qilinganidan keyin qarzdor tomonidan alohida kreditor yoki boshqa shaxs bilan tuzilgan bitim, agar bunday bitim bir kreditorning boshqa kreditor oldidagi pul majburiyatlari bo'yicha talablarini afzalroq tarzda qanoatlantirishga olib kelsa, tugatish boshqaruvchisining yoki kreditorning arizasiga binoan sud tomonidan haqiqiy emas deb topilishi mumkin.

Qarzdor yuridik shaxsning faoliyatini to'xtatmasdan tugatishga doir ish yuritishni amalga oshirish taomili, agar ikki hisobot choragi yakunlariga ko'ra faoliyatdan ketma-ket zarar ko'rilgan bo'lsa, iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq emas deb topiladi.

Qarzdor yuridik shaxsning faoliyatini to'xtatmasdan tugatishga doir ish yuritishni amalga oshirish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq emas deb topilgan taqdirda, iqtisodiy sud qarzdor yuridik shaxsning faoliyatini to'xtatmasdan tugatishga doir ish yuritishni amalga oshirishni bekor qilishi va tugatishga doir ish yuritishning umumiy taomiliga o'tish to'g'risida ajrim chiqarishi mumkin

Bankrot bo'lish jarayonida yuridik maslahatchilar, auditorlar va boshqa mutaxassislar ishtirok etadi. Bu jarayonlarda tashkilot rahbariyati va hukumat organlar o'rtasida sodda muvofiqlik bo'lishi kerak. Bankrot bo'lish jarayoni O'zbekiston Respublikasi qonunlari va huquqiy hujjatlari tomonidan belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Tashkilotlar bu jarayonlarda huquqiy maslahatchilar yordamida amal qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1) "BANKROTLIK TO'G'RISIDA"GI O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNIGA O'ZGARTISH VA QO'SHIMCHALAR KIRITISH HAQIDA Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 24-oktabrda qabul qilingan. Senat tomonidan 2019-yil 30-noyabrda ma'qullangan
- 2) O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi qonunchilik palatasi kengashining "To'lovga qobiliyatsizlik to'g'risida"gi QL-718-sonli o'zbekiston respublikasi qonuni loyihasi haqida 13.08.2021 yildagi 1275-IV-son
- 3) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni //O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y .,6-son, 70-modda.
- 4) Худаубергенов Б.Б. Правовые аспекты выявления признаков неплатежеспособности: cash low и balance sheet // Review of law sciences. 2020.

- №4. – С. 44-50. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-aspekty-vyyavleniya-priznakovneplatezhnesposobnosticash-low-i-balance-sheet>
- 5) Otaxonov F.H., Ibratova F.B. Xo'jalik sudlarida bankrotlik ishlarini ko'rishning o'ziga xos xususiyatlari. Monografiya. – T.: TDYuI, 2013. – B. 22.
- 6) Кузнецов С.А. Основные проблемы правового института несостоятельности (банкротства). Монография. М.: Инфотропик Медиа, 2015. С.5.
- 7) Xudaybergenov B.B. To'lovga qobiliyatsiz qarzdorning kreditorlik va debitorlik qarzlari undirishda prokurorning roli // Yuridik fanlar axborotnomasi. 2017. №1. – B. 146-150. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44273234>
- 8) O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 7-jild. Parchin-Soliq. Tahrir hay'ati A.Abduvohitov, A.Azizxo'jaev, M.Aminov, T.Daminov va b. –T.: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat milliy nashriyoti, 2004. – B. 484.
- 9) Xudaybergenov B.B. Institut neplatejesposobnosti kak institut pravovogo regulirovaniya sanatsii i bankrotstva // Vestnik Oshskogo gosudarstvennogo universiteta. 2020. №1-3. – С. 260-264. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43088883>

"Innovations in Science and Technologies"